

Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ
Историјски институт
Београд

**ГЕРАСИМ ДОМНИН,
УЖИЧКО-ВАЉЕВСКИ МИТРОПОЛИТ (1816-1831)**

Још од Београдског мира 1739, и Друге велике сеобе Срба¹, у јерархијску структуру Пећке патријаршије отпочео је продор патријараха и епископа који су потицали из Васељенске патријаршије, што се на крају завршило и укидањем њене аутокефалности 1766.² Годину дана касније окончано је и постојање друге аутокефалне православне цркве на Балканском полуострву, Охридске архиепископије.³

Од тада, па све до стварања аутономне српске цркве у Кнежевини Србији 1831, на челу епархија у српским земљама углавном су били архијереји грчког порекла, који су већином имали звање митрополита. Њихово присуство није се прекидало ни када је, у време постојања српске устаничке државе, дошло до прекида присуства османске власти на једном делу тог простора, а настављено је и касније, након што је од 1815. године кнез Милош Обреновић отпочео стрпљиву дипломатску активност на стварању аутономне државе.

Под османском влашћу, и патријарх и епископи имали су статус лица која су формално уживала право путпуног закупа неког добра

¹ Београдским миром склопљеним 1739. између Османског царства и Хабзбуршке монархије, завршен је рат вођен од 1737, у који је Хабзбуршка монархија ушла неспремно, и изгубила северну Србију са Београдом. Како је врх Пећке патријаршије подржао припрему српског устанка, који је требало да олакша продор хабзбуршке војске, после првих османских успеха Срби су још 1737. кренули у Другу велику сеобу, предвођени патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом. Рајко Л. Веселиновић, *Србија под аустријском влашћу 1718-1739*, Историја српског народа IV/1, 146-159; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве I*, Београд 1991, 355-356.

² Ђоко Слијепчевић, *Укидање Пећке патријаршије 1766. године*, Богословље XIII, Београд 1938, 288.

³ Иван Снегаров, *История на Охридската архиепископия-патриаршия, од падането и под турците до неиното унищожение (1394-1767) II*, София 1995, 149.

(сербестијат), у овом случају појединих епархија.⁴ То право је, међутим, било само привидно, а епископи су морали да лојалност исказују како према Патријаршији као духовној, тако и према султану као световној власти.

И док је у духовном погледу ауторитет патријарха био несумњив, у практичним, свакодневним односима митрополита са верницима, утицај османских власти био је преовлађујући. Све оно што је по црквеним правилима у епархији припадало надлежном митрополиту, потврђивано је султановим указом, најчешће издаваном у форми берата, без кога није било могуће ни ступити на чело епархије, ни опстати на том месту приликом промене владара на престолу. Два чиниоца, дакле, Патријаршија и османска власт, имали су пресудну улогу у регулисању права и обавеза православних верника према архијерејима, и православној цркви као институцији уопште.⁵

Међутим, та ситуација почиње да се мења у време постојања српске устаничке државе, када су два митрополита, београдски и ужичко-ваљевски, стављени под чврсту контролу националних власти, док су многи, њима јерархијски подређени свештеници, имали већу моћ од њих, јер су постали устаничке старешине. Стари, вековима устаљени поредак, поново је заживео по слому Првог српског устанка 1813, али је такво стање трајало кратко, само до окончања Другог српског устанка 1815, и формирања првих српских националних институција власти.⁶

Митрополит Герасим Домнин дошао је на чело Ужичко-ваљевске митрополије⁷ у веома осетљивом тренутку. Околности у којима је требало да преузме управу над том епархијом биле су несталне, а за разлику од ранијег времена, када се тачно знало које су компетенције османских, а које виших духовних власти, трећи чинилац, српске националне власти које се постепено формирају, у почетку је довео до низа нејасноћа по том питању. Сама чињеница да је Герасимов претходник, Србин Мелентије

⁴ Право попуног закупа (сербестијат), у османском законодавству изражавано је формулом *одложено перо и одсечена стопа*. Радмила Тричковић, *Српска црква средином XVII века*, Глас САНУ СССХХ, Београд 1980, 68-69.

⁵ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Бањој Луци 12.07. 2004. године, у рукопису, 164-166.

⁶ Исто, 141.

⁷ Ужичко-ваљевска митрополија настала је у време између склапања Београдског мира 1739. и 1746, спајањем Ужичко-зворничке митрополије и највећег дела Ваљевске епископије, која је до тада била у саставу аутономне Београдско-карловачке митрополије у Хабзбуршкој монархији. Постојала је све до 1831. године. О настанку Ужичко-ваљевске митрополије опширније: Исти, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1840*, Ваљево 2000, 28-30.

Никшић⁸, убијен по налогу кнеза Милоша, а да ни османске ни црквене власти то нису спречиле ни казиле, свакако је утицала на новог архијереја да од почетка води опрезну дипломатску политику.

Митрополит Герасим је у своју нову епархију највероватније стигао у касну јесен 1816, а сигурно пре Богојављења 6. (18) јануара 1817. године. До његовог доласка, Ужичко-ваљевском митрополијом је као администратор управљао поуздан човек кнеза Милоша, архимандрит манастира Никоље кабларско, Хаци Атанасије Радовановић.⁹

Титула коју је овај архијереј Васељенске патријаршије носио била је висока, и гласила је: *Православни архиепископ и митрополит ужички, ваљевски, шабачки. и височајшиј егзарх всеја Илирикији*. Архиепископска и митрополитска титула, као и помињање егзархата над *целим Илириком*, међутим, нису значили никакву практичну власт на ширем подручју ван поверене епархије, већ су били почасна звања. У то време, већина архијереја Васељенске патријаршије имала је митрополитско звање, док су викарни епископи имали обичан епископски чин. У случају митрополита Ужичко-ваљевске и Београдске митрополије није се, дакле, радило ни о каквим поглаварима аутономних или аутокефалних цркава (попут српске Карловачке митрополије у Хабзбуршкој монархији), већ о духовним лицима која су под својом управом имала једну епархију, која се, осим можда по броју верника, ни по чему није издвајала по статусу од осталих.¹⁰

Герасим Домнин се настанио у Шапцу, где се налазио владичански конак још од времена када је, у време последњег аустро-турског рата 1788-1791, спаљено старо владичанско средиште у ваљевској вароши.¹¹

⁸ Бартоломео Куниберт, лични лекар кнеза Милоша Обреновића, који је у тренутку убиства Мелентија Никшића имао само 16 година и још није био у Србији, његово убиство правда *државним разлогом*, истичући велику самовољу у понашању овог архијереја. Бартоломео Куниберт, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића*, Београд 1901, 160-165. Љубомир Н. Митровић, писац монографског дела о Мелентију Никшићу, сматрао је да он као епископ није успео да се докаже, већ да му је приоритет био својеврстан политички програм, који је подразумевао увођење тетрархије са елементима теократске власти, попут оне у Црној Гори. Љубомир Н. Митровић, *Мелентије Никшић, епископ шабачки*, Београд 1910, 69-77.

⁹ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 143.

¹⁰ Исто, 353-354.

¹¹ Исти, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, 130-131. Митрополитски конак у Шапцу налазио се у близини старе варошке цркве, а у његовој близини је по окончању Другог српског устанка изграђена и зграда српског Шабачког магистрата (нахијског суда). Конак је имао спрат (чардак), где су се налазиле и просторије за пријем гостију. Јоаким Вујић, *Путешествије по Србији II*, Београд 1901, 97-98; Георгије Магарашевић, *Путовање по Србији у 1827. години*, Београд 1983, 132.

Први гласови о њему, који су допрли до Срба у Хабзбуршкој монархији, нису били нарочито повољни. На основу првих, непроверених вести, Лукијан Мушицки писао је Вуку Караџићу да је Герасим био *затуцани Грк* који је, поред матерњег, знао и турски језик, а са верницима се у почетку споразумевао уз помоћ тумача.¹² Оно што је сасвим сигурно је чињеница да је Герасим по народности био Грк, и да је по доласку на чело Ужичко-ваљевске митрополије већ имао архијерејски чин.¹³ У почетку, његово знање словенског језика свакако је било оскудно, јер пре тога није дуже боравио ни у српским, а вероватно ни у другим словенским областима. Због тога је и његова првобитна комуникација посредством тумача била сасвим уобичајена. А тумач, често и архијерејски заступник у епархији у звању протосинђела, у овом случају словенског порекла, могао је да обавља и неке од свештених обреда које је вршио епископ.¹⁴

Поменути наводи у сваком случају не могу значити потврду става о лошем Герасимовом образовању, које се, захваљујући чињеници о наводно лошем знању српског језика, укоренила у делу српске историографије. Напротив, савремени извори о томе говоре управо супротно. Герасимов савременик, каснији ужички епископ Јоаникије Нешковић, дао је у кратком шематизму српске цркве, саставном делу својих *Беседа*, знатно уравнотеженију слику о овом митрополиту и његовом знању. За Герасима, кога је и лично упознао, Нешковић тврди да је био образован човек, који се старао да достојно одговори својој духовној мисији, учећи хришћанским вредностима и свештенство и народ. Што се тиче његових слабости, Нешковић наводи да је прекомерно глобио народ и свештенике, што је опште место у опису понашања готово свих епископа тог времена.¹⁵

Говорећи о Герасиму Домнину, и Ђоко Слијепчевић, писац до сада најплотпуније историје Српске православне цркве, запада у противречности. Док на једном месту прихвата негативне ставове Лукијана Мушицког и

¹² У писму Вуку Караџићу, упућеном непосредно по првим вестима о доласку новог архијереја на чело Ужичко-ваљевске митрополије, Мушицки истиче да је новопридошли митрополит Герасим, кога је назвао *затуцаним Грком*, молио тумача, архимандрита Атанасија из Никопоља, ранијег протосинђела владике Мелентија Никшића, да га у цркви најави и препоручи верницима. Лукијан Мушицки Вуку Караџићу, *Вукова преписка I*, Београд 1988, 459-460. Поменути протосинђел Атанасије свакако је био словенског порекла.

¹³ Павле Швабић, *Герасим Домнин, митрополит шабачки 1816-1830*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1906, Београд 1906, 267-269. Швабић је у свом делу објавио део преписке митрополита Герасима Домнина са кнезом Милошем. Исто, 69-70, 75-77, 160-161, 267-270, 366-368, 415-416.

¹⁴ *Протосинђел* (С. Е. Ш), *Енциклопедија православља III, П-Ш*, Београд 2002, 1577.

¹⁵ Јоаникије еп. Нешковић, *Беседе говорене епископомъ ужичкимъ Јоанникиемъ*, Београд 1868, 329.

Вука Караџића, засноване на првим, непровереним вестима добијеним из друге руке, на другом месту исти аутор указује на то да је митрополит Герасим, свестан лоших прилика у свештенству, упутио кнезу Милошу једно *Начертаније*, предлажући да се од угледнијих духовних лица формира тело које би сваких пола године расправљало о проблемима парохијског свештенства, спречавало злоупотребу наслеђивања парохија и њихову продају док би се, ради обезбеђења квалитетног свештеничког подмлатка, сваки свештеник обавезао да одреди наследника и упути га у богословску школу, коју би требало отворити.¹⁶ Тако свеобухватне мере свакако није могао предложити необразован човек, несвестан задатака који пред њим као митрополитом стоје. Зато се може претпоставити да је Герасим Домнин вероватно био ученик Патријаршијске академије у Цариграду или неке од других, такође квалитетних теолошких школа Васељенске патријаршије, а његово теолошко знање морало је било веома добро.¹⁷

О образовању и начину живота митрополита Герасима Домнина податке су оставили и други савременици. Јоаким Вујић, који је 1826. пропутовао кроз највећи део Београдског пашалука, у коме се све јаче учвршћивала власт кнеза Милоша, наводи да га је митрополит веома учтиво примио у просторији која је служила за пријем гостију, и да га је ту почастіо кафом, задржавши се дуго у разговору с њим.¹⁸ Само годину дана касније, други путописац српског порекла са простора Хабзбуршке монархије, Георгије Магарашевић, тврдио је да је пријем код митрополита Герасима био *по европејски*, и да су се дуго задржали у разговору о приликама у окружењу, али и о филозофским и научним темама. У Магарашевићевом казивању посебно је занимљиво то што истиче да му је митрополит описао живот и обичаје једне оазе Словена, која је

¹⁶ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, Београд 1991, 308-309.

¹⁷ Још у 18. веку грчки школски систем у Османском царству био је веома изграђен, а школе су имале разнолик наставни садржај. На њихову вредност указивали су и неки српски савременици, попут бившег пећког патријарха Василија Јовановића Бркића. Василије Јовановић-Бркић, *Опис турских области и у њима хришћанских народа, а нарочито народа српскога, састављен године 1771. српским патријархом Василијем Бркићем*, приопштио И. Руварац, Споменик СКА X, Београд 1891, 48. Са њим се знатно касније сложио и Стојан Новаковић. Стојан Новаковић *Цариградска патријаршија и православље у европској Турској*, Београд 1895, 15-22. У школама у Фанару, Смирни, Тесалији, на Крфу, на Светој гори и у другим местима су се, поред теологије, изучавали грчки књижевни језик, реторика, еуклидовски елементи, логика, физика. О томе опширније видети: Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, 429-431; Исти, *Укидање Пећке патријаршије 1766, 253*. О утемељењу и структури целокупног грчког образовног система у Османском царству под окриљем Васељенске патријаршије опширније: St. Runceman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968, 208-211.

¹⁸ Јоаким Вујић, *наведено дело*, 98.

вековима живела у околини његовог родног града, Трапезунта.¹⁹ И Вујић и Магарашевић су, као поданици Хабзбуршке монархије из српског грађанског сталежа, добро знали како изгледа пристојна аудијенција, а митрополиту Герасиму по том питању у својим белешкама нису упутили ни једну замерку. Магарашевићево изричито навођење да је пријем код митрополита био у складу са европским обичајима тог времена чак је у делимичној супротности и са стањем у самој Васељенској патријаршији, у којој је крајем 18. века и у најближем патријарховом окружењу било пуно утицаја турског начина живота.²⁰

Још нешто је уочљиво у Магарашевићевом казивању: као човек који је био професор у најпрестижнијој српској школи, Карловачкој богословији, он би свакако приметио Герасимово недовољно образовање да је оно заиста било такво, и то би без сумње забележио. Насупрот томе, Магарашевић тврди да је Герасим Домнин знао више језика, и да је Службу божју у шабачкој цркви и другим местима вршио на српском (црквенословенском). Очигледно је овај митрополит савладао језик средине у којој је живео, како би лакше обављао своју духовну мисију међу верницима којима је грчки језик био готово потпуно непознат. На добро образовање Герасима Домнина указао је знатно касније и Жан Мусе, један од страних историчара који се истраживачки бавио историјом српске цркве.²¹

У почетку су из канцеларије митрополита Герасима Домнина синђелије о додели парохија свештеницима, или свидетелства (сведочанства) о рукоположењу кандидата у свештенички чин, издавана на грчком језику, али већ од 1820. године и на том плану преовладао је српски језик и црквенословенско писмо.²² Међутим, те дипломатичке исправе имају и

¹⁹ Георгије Магарашевић, *наведено дело*, 132-133.

²⁰ О аудијенцији код васељенског патријарха 1784. и патријаршијском окружењу, која се умногоме разликовала од пријема код митрополита Герасима Домнина четрдесет година касније, опширније Герасим Зелић, *Живот Герасима Зелића, архимандрита*, Панчево, б. г., 70-74.

²¹ Jean Mousset, *La Serbie et son Eglise (1830-1904)*, Paris 1938, 62. Митрополит Герасим у томе није био усамљен пример. И његов савременик, београдски митрополит Агатагел (1815-1825), који је након тога постао и васељенски патријарх, научио је српски језик, и чак 1817. постао пренумерант на *Новине сербске*, које су покренули Димитрије Фрушић и Димитрије Давидовић. Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека 1801-1850*, Београд 1963, 24.

²² *Свидетелство митрополита Герасима Домнина о рукоположењу у свештенички чин кандидата Атанасија Поповића из села Субјел у Ужичкој нахији из 1820.* Чува се у породичној архиви Поповића у Субјелу код Косјерића. Синђелију истог митрополита издату 10. (22) септембра 1826. јеромонаху Исаји Поповићу из манастира Никоље кабарско, такође писану на српском језику и црквенословенском писму, фототипски је објавила Зорица Матијевић, *Два документа из Музеја манастира Никоље*, Изворник, грађа Међуопштинског историјског архива Чачка, Чачак 1998, 26.

једну особеност. Печати митрополита Герасима које је користио остали су стари. Ради се о два печата, од којих је први био овалног облика, са текстовима на грчком језику по ободу и турском у средини.²³ Други печат, који се јавља тек 1820, био је знатно другачији, правоугаоног облика са зарубљеним угловима, са постољем у средини на коме стоје два анђела, држећи правоугаони штит у коме се налази сто са путиром, док се изнад њега налази круна.²⁴ Текст на грчком језику на овим печатима је следећи: Ο ΤΑΠΕΙΝΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΟΥΖΗΖΗΣ ΚΑΙ ΒΑΛΙΟΒΟΥ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ 1816. (Смерни митрополит Ужица и Ваљева Герасим, 1816).²⁵ Ови печати, у којима се виде и трагови старе византијске хералдике, али и утицаји османске сигилографије, налазе се и на српским и на грчким документима насталим радом Герасимове канцеларије, чинећи те исправе дипломатички изузетно занимљивим.

Насупрот издавању службених аката који се тичу црквених послова, преписка митрополита Герасима са кнезом Милошем Обреновићем и локалним српским властима од самог почетка одвијала се на српском језику. То је, пре свега, било условљено практичним разлозима. Већина локалних кнезова нису знали грчки и нису у својим канцеларијама имали неког ко би та писма превео са тог језика. А због нарастајућег утицаја носилаца српских националних власти, српски језик био је апсолутно преовлађујући. Сви послови које је са српским народним првацима митрополит Герасим требало да заврши, одвијали су се знатно брже уколико нису захтевали компликовано превођење различитих писама и других докумената. Сем тога, они су могли бити и погрешно преведени и тако проузроковати друге проблеме. Митрополит Герасим Домнин је то добро знао, па је од самог почетка своје управе Ужичко-ваљевском митрополијом у канцеларији свакако имао лице које је обављало послове српског ћирилског писара, а касније је вероватно и сам користио тај језик и писмо. На српском језику су из његове канцеларије потицала и сведетелства (сведочанства) издата појединим монасима о додели свештеничког чина. Реч је о исправама које су важиле у било којој епархији било које православне цркве. Зато је веома занимљив и случај сведетелства светогорског (хиландарског ?!) јеромонаха Герасима о додели презвитерског чина, које му је митрополит Герасим Домнин 1827. издао такође на

²³ *Сведетелство о рукоположењу свештеника Николе Јовановића из села Бјелуша у Ужичкој нахији, од 1. (13) фебруара 1818*, Историјски архив Ужице, *Varia*, 1/113.

²⁴ Видети напомену 22.

²⁵ За превод грчког текста на печатима захваљујем се драгом колеги др Радивоју Радићу, научном саветнику Византолошког института САНУ.

српском, иако би приликом одласка у Свету гору овом монаху коришћење такве потврде на грчком језику било много једноставније.²⁶

Одмах по свом доласку у седиште Ужичко-ваљевске митрополије, митрополит Герасим Домнин морао је да предузме мере како би се стање у њој по смрти Мелентија Никшића довело у ред. Митрополија је била оптерећена дуговима које су начинили његови претходници, па му је из Патријаршије исте 1816. наложено да поменуте дугове, како службене епархијске, тако и њихове приватне, врати. А с обзиром на то да је преузео и приватне дугове свог предходника, патријарх Калиник VI му је посебним писмом одобрио да наследи целокупну имовину Мелентија Никшића, док је вернике позвао да му у томе помогну.²⁷ Међутим, питање дугова његовог претходника није сасвим разјашњено. Мелентије Никшић био је кратко време на челу епархије, а сам је био имућан човек. Међутим, његов претходник, Данило II Јовановић „Алаук”, човек који је том митрополијом управљао у кратком периоду од слома Првог, до избијања Другог српског устанка (1814-1815), и који је због својих злоупотреба од патријарха Калиника VI кажњен строгим прогонством у манастир Метеори, могао их је начинити знатно више, а Мелентије је, као нови архијереј, такође морао да их преузме.²⁸ Зато се може претпоставити да су дугови које је Герасим Домнин морао да преузме и исплати, а који су касније у одређеној мери могли да утичу да се његов однос са локалним свештенством и манастирским братствима делимично искомпликује, већ били стари и нагомилани, посебно због прилика које су владале у време Првог српског устанка, када је у погледу црквене управе у Србији владао *de facto* провизоријум, без видљивог утицаја Патријаршије. Међутим, могућност да добије нешто вредније од Мелентијевог наследства осим црквених ствари, није постојала, јер тешко да би локалне српске власти дозволиле да се лични новац, који је можда код себе имао његов претходник, нађе у Герасимовим рукама.

У наредних петнаест година, Герасим Домнин је током своје управе Ужичко-ваљевском митрополијом у више наврата имао неспоразуме

²⁶ *Свидетељство митрополита Герасима Домнина о додели презвитерског чина јерођакону Герасиму*, Шабац, 26. септембар (8. октобар) 1827. Копију овог документа, на којој се налази и печат Архива манастира Хиландара, добио сам од уваженог колеге, господина Милорада Радевића, на чему му се најсрдачније захваљујем. На тој копији, нажалост, нема архивске сигнатуре. Међутим, потпис митрополита Герасима Домнина на овом документу, потпуно идентичан потписима које је остављао на другим повељама и актима, са сигурношћу потврђује аутентичност овог документа.

²⁷ Димитрије Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник Српске цркве за 1910, Београд 1910, 306.

²⁸ Исто, 305.

са српским властима, чији је ауторитет постепено растао, али су периоди његове блиске сарадње са кнезом Милошем били знатно дужи, иако су у српској историографији углавном стављани у други план, иза отвореног сукобљавања. Ти сукоби нису били личне природе, нити су изазвани само редукацијом владичанских прихода и променом начина њиховог прикупљања, већ и неким чисто канонским и црквено-административним питањима, на које су српске власти покушавале да утичу.

Како још увек није био јасно дефинисан статус Србије, ни кнез Милош Обреновић ни други српски прваци нису могли мењати постојећу мрежу епархија, али су истрајно радили на стављању црквене структуре под своју контролу.

Након окончања Другог српског устанка и споразума Милоша Обреновића и Марашли Али-паше, српске власти су, само у току фебруара и марта 1816, чак у три наврата административно прописале висину владичанских и свештеничких прихода у Београдској и Ужичко-ваљевској митрополији. Тиме је висина појединих прихода измењена, а неки су чак и укинута, или препуштени слободној погодби владика са верницима и свештенством. Тим актима новоформираних српских структура власти, потпуно се променио до тада устаљени поредак, у коме су готово сви приходи епископа били прописани султановим бератом о сагласности за њихово ступање на чело епархија, или о потврђивању на тим положајима, а за њихово неометано прикупљање предвиђала се и подршка државних власти!²⁹ У то време, одлучнија реакција османских власти на промену тог вековима устаљеног поретка у Османском царству готово потпуно је изостала.

Све до 1818. године, ни митрополит Герасим Домнин, ни београдски митрополит Агатангел, нису имали било каквих већих неспоразума са српским властима, док им се у уређење питања која се тичу свештенства нико није озбиљније мешао. У њиховим рукама било је додељивање парохија, постављање манастирских старешина, кажњавање непослушних свештеника који су живели супротно начелима свог позива... Те године, међутим, уследио је први удар српских националних власти на до тада неотуђива архијерејска права. На основу различитих жалби свештенства о начину прикупљања владичанских прихода, које су архијереји вршили обилазећи епархију са својом пратњом, године 1818. донета је одлука да они сами не прикупљају димницу и мирију, већ да то раде локални свештеници, и да им потом шаљу прикупљен новац.³⁰ Жалбе појединих

²⁹ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 233-234.

³⁰ Исто, 235-236.

свештеника тичале су се трошкова које је правила владичанска пратња приликом обиласка епархија, висине мирије и димнице, као и других дажбина (опело свештеника, право кадуцитета...), а посебно је истицана чињеница да је било и случајева затварања и физичког кажњавања непослушних од стране митрополита. На другој страни, ни митрополити нису заостајали у својим жалбама на непослушно свештенство, у чијим редовима је било и лица сумњивих моралних вредности, али то није битно утицало на ставове кнеза Милоша.³¹ Напротив, иницијатива српских власти по том питању била је потпуна, а српски депутати у Цариграду, Сава Љотић и Димитрије Јосифовић, по кнежевом налогу обавестили су и патријарха о наводним злоупотребама архијереја.³² На овај начин митрополити су стављени у позицију веће зависности од кнеза Милоша, пре свега у финансијском погледу, јер је од његових наредби зависило да ли ће свештенство у потпуности извршити свој задатак на прикупљању владичанске мирије и димнице, да ли ће крити број кућа или не, што у то време није била никаква реткост, а извршавање владичанских наредби такође је морало бити подржано од српских власти. Приликом доношења овакве одлуке, у обзир нису биле узете чињенице да су архијереји, у време обиласка епархије, не само прикупљали своје приходе, већ и освештавали обновљене и новосаграђене храмове, рукополагали свештенике, именовали старешине манастира, служили о већим црквеним празницима при угледнијим манастирима и црквама...

Посебно тешко време за митрополите у Београдском пашалуку и суседним областима наступило је након избијања Грчког устанка 1821. На удару османских власти нашле су се и грчке трговачке колоније широм Османског царства, а посебно архијереји, који су глобљени и затварани, док је сам патријарх обешен на вратима Патријаршије. У суседном, Босанском пашалуку, сарајевски, зворнички и херцеговачки митрополит били су заточени у Травнику код везира, као јемци за мирно понашање раје, одакле су упутили и прокламације са позивима на мир и лојалност законитим властима. Из заточеништва су убрзо били пуштени, али им није

³¹ Исто, 236-237.

³² Љотићу и Јосифовићу патријарх је изразио запрепашћење сазнањима које је од њих добио, обећао да ће митрополити бити укорени, и да ће им послати писмо о томе како да се понашају у епархијама. Садржај овог писма занимљив је и због тога што се у њему наводи да је бина-емин замолио да му се да нешто новца. То говори у прилог и могућности да су, у спору са црквеном структуром, српске власти контактирале и са високим османским чиновницима. *Сава Љотић и Димитрије Јосифовић кнезу Милошу Обреновићу*, Цариград, 20. децембра 1818 / 1. јануара 1819. Архив Србије, ЗМП, 789.

било дозвољено да напуштају седиште пашалука.³³ Такве две прокламације је, водећи интереса о заштити интереса верника али и Патријаршије у целини, упутио и митрополит Герасим Домнин. У првој прокламацији затражио је од верника и свештенства да остану потпуно лојални земаљским властима, и да никако не подлежу сумњивим вестима које о грчком устанку шире они који народу не желе никакво добро.³⁴ Убрзо је, приликом обиласка епархије, сличну прокламацију упутио и из Ужица.³⁵

За разлику од већине других митрополита, који су се налазили дубље у унутрашњости Османског царства и нису имали пуно избора сем да прокламацију таквог садржаја упуте својим верницима, митрополит Герасим Домнин, као и београдски митрополит Агатангел, налазили су се на самој граници према Хабзбуршкој монархији, и вероватно су имали прилику да, чувајући свој живот, емигрирају у њу. У блиској прошлости таквих примера већ је било.³⁶ А управо у томе што је остао у својој епархији и позивао на мир, уместо да се одлучи за одлазак, види се одговорност и оданост митрополита Герасима према повереној архијерејској дужности.

Годину дана након избијања Грчког устанка, уследио је нов велики удар на архијерејска права у Београдској и Ужичко-ваљевској митрополији. Михаило Гавриловић сматрао је да се на тај корак кнез Милош одлучио у тренутку када се Васељенска патријаршија налазила под сталним оптужбама османских власти да је повезана са избијањем Грчког устанка 1821, док је он сам био сигуран да због тога Срби Београдском пашалуку неће претрпети никакве озбиљније последице.³⁷ На скупштини одржаној 13-14. (25-26) децембра 1822, донета је одлука о одређивању годишњих плата за оба митрополита у Београдском пашалуку (*Уредба за владике*).

³³ *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија – књига прва*, приредио Недељко Радосављевић, Ужице-Београд 2005, 95, стр. 94-95.

³⁴ *Прокламација митрополита Герасима Домнина свештенству и народу поводом Грчког устанка*, Шабац, 24. јун (6. јул) 1821, Архив Србије, ЗМП, 1228. У том тренутку у Београдски пашалук су стигле сасвим поуздане вести о устанку и проблемима који је проузроковао грчкој популацији у Цариграду.

³⁵ *Митрополит Герасим Домнин свештенству и народу*, Ужице, 1821, Архив Србије, ЗМП, 1283.

³⁶ Године 1791. тако је поступио београдски митрополит Дионисије Папазоглу, затим ужичко-ваљевски митрополит Антим Зепос 1806, београдски митрополит Леонтије Ламбровић 1813... Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 187, 191, 197.

³⁷ У почетку су и Срби, као већ доказани бунтовници, били под појачаном присмотром османских власти, док су из Београда чак отишле и неке притужбе локалних муслимана на њихово понашање. Поучени ранијим искуствима, тутори београдске цркве затражили су од кнеза Милоша упутства да ли да црквене ствари склоне на сигурно, обавестивши га и да је већина хришћана напустила београдску варош. *Тутори београдске цркве кнезу Милошу Обреновићу*, Архив Србије, КК II, Народна канцеларија, 336.

По тој Уредби, њихове плате износиле би 20.000 гроша за београдског и 18.000 гроша за ужичко-ваљевског митрополита, уз додатке за освештавање цркава, антиминоса, рукоположење свештеника, издавање синђелија... Димница и мирија би, међутим, и даље биле прикупљане, али би ишле у народну касу, одакле би се и исплаћивале архијерејске плате.³⁸

У том периоду, због тешког мирења са новонасталом ситуацијом, коју су прећутно толерисале и османске власти у Цариграду, на удару кнеза Милоша посебно се нашао управо ужичко-ваљевски митрополит Герасим Домнин. Правдајући доношење ове уредбе, кнез Милош поново се позивао на бројне жалбе на понашање митрополита у епархијама, а посебно жалбе на митрополита Герасима. За кратко време, са подручја три нахије из његове митрополије, Ужичке, Пожешке и Рудничке, стигле су бројне жалбе на њега због прекомерног глобљења свештеника, одузимања манастирских ствари и новца, затварања и физичког кажњавања непослушних... Те жалбе, међутим, никада нису озбиљније анализирале. Оне су пуне детаљних описа појединачних случајева, али се из њих ништа не може закључити о личностима њихових пошиљалаца.³⁹ А брзина и број жалби које су пристизале на овог митрополита, као и чињеница да су у највећем броју потицале из нахија које су биле најчвршће упориште кнеза Милоша Обреновића, указују на то да се радило о организованој акцији, у којој је свака случајност била искључена. Оне су међу собом по садржају биле изузетно сличне, готово типске, и стизале су великом брзином у врло кратком року. Уосталом, на њихово писање подносиоци су били подстакнути од самог кнеза Милоша, који је преко нахијских кнезова тражио да му се свештенство писано обрати и изнесе све притужбе на архијереје, што је чињеница која сама по себи доводи у питање њихову потпуну веродостојност.⁴⁰ Тим жалбама је, у ствари, олакшано сломање отпора архијереја планираним мерама, који су им се и у писаној форми успротивили.

На свештеничкој скупштини одржаној марта 1823, на коју су били позвани сви протопрезвитери, протонамесници, архимандрити и игумани, ове одлуке су подржане.⁴¹ Архијереји на ту скупштину нису били ни

³⁸ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије I*, Београд 1901, 191-193. Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић II*, Београд 1909, 664. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, 306-307.

³⁹ Жалбе су се односиле на узимање две трећине прихода од венчаница, издавања парохија под закуп (кесим), узимања милостиње преко мере, одузимања парохија... Михаило Гавриловић, *наведено дело*, 667-669. Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 150.

⁴⁰ Михаило Гавриловић, *наведено дело*, 665.

⁴¹ Мита Петровић, *наведено дело*, 194-195.

позвани и невољно су дали писани пристанак на поменути уредбу о платама.⁴² Истовремено, у самом Цариграду додатно је заоштрено питање митрополита у Србији. О Уредби за владике упознат је реис-ефендија, а у Патријаршији је архимандрит Самуило Јаковљевић (иначе потенцијални српски кандидат за ужичко-ваљевског митрополита) извештавао патријарха о њиховим наводним злоупотребама, наводећи управо пример Герасима Домнина, и истичући потребу да на челу обе митрополије буду архијереји локалног порекла.⁴³

Да се наводи свештенства изнети у поменутих жалбама не могу узети без резерве, доказују други подаци, који митрополита Герасима Домнина приказују у сасвим другачијем светлу. Из његове преписке са кнезом Милошем јасно се види да се код њега залагао за бројне људе, молећи кнеза да им додели некакав посао. Један од примера његове великодушности било је и откупљивање хришћанских робова од Турака, при чему је најмлађе и најслабије међу њима, који нису имали превише изгледа да сами преживе, новчано помагао, а њихова народност у томе није имала никаквог удела. Добар пример за то био је случај једног болешљивог дванаестогодишњег дечака, откупљеног од Черкеза. Пошто се дете опоравило, митрополит Герасим га је дао да учи некакав занат, плаћајући мајстору 100 гроша да га не оптерећује другим кућним пословима. Пре тога га је научио српски и грчки језик, а помагао је новчано и дечакову породицу.⁴⁴

Одакле у личности Герасима Домнина присуство толиких противречности, као и у случају његовог предходника, Мелентија Никшића? Герасим очигледно није успевао да прикупи све приходе из митрополије који су му следовали, што због сиромаштва верника, што због скривања домаћинства.⁴⁵ Да би то остварио, он је свакако користио овлашћења

⁴² Михаило Гавриловић, *наведено дело*, 670-671; Београдски митрополит Агатангел је 28. јануара (9. фебруара) 1823, чак, молио патријарха да га због новонастале ситуације у његовој епархији, проузроковане мерама кнеза Милоша, што пре одатле премести. Димитрије Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник Српске цркве за 1910, 302-303.

⁴³ Мита Петровић, *наведено дело*, 196.

⁴⁴ Павле Швабић, *наведено дело*, 264-266.

⁴⁵ Један документ упућен 1818. из Јагодинске нахије кнезу Милошу добро приказује како је сакривање домова приликом плаћања димнице изгледало у пракси. За 15 наведених парохија, међу којима и четири манастирске (манастири Каленић, Љубостиња, Ивковић, Јошаница), тачно је наведено колико кућа има по тефтеру, колико је приказано београдском митрополиту, а колико сакривено. Од 2.543 куће, приказано је свега 2.023, а сакривено чак 520, односно око 20 одсто! У појединим парохијама тај број достигао је и 40 одсто од укупног броја кућа! Бранко Перуничкић, *Град Светозарево 1806-1915*, Београд 1975, 107-109. Из

којима је располагао, а која су у неким случајевима укључивала и одузимање парохија. Осим тога, за свој рад на дисциплиновању свештеника који су одбијали да се повинују црквеним правилима и живели недостојно свештеничком чину који су носили, тражио је и подршку световних власти. А таквих примера било је много. Неке свештенике који су остали удовци морао је да, како сам каже, *очински саветује и моли*, да сагласно тадашњем обичају оду у манастир и приме монашки чин.⁴⁶ Зар, уосталом, није било очекивано да митрополит казни калуђера Матеја, који је опљачкао ризницу манастира Моравци⁴⁷, неког калуђера-луталицу који је дошао из друге епархије и бавио се надрилекарством проузроковавши бројне несреће међу пацијентима који су од њега затражили помоћ⁴⁸, или свештеника Арсенија из села Годовика, који је у пијанству продао књиге и сребрне црквене сасуде, набављајући уместо њих јефтине бакарне путире и дискове?⁴⁹ Митрополит Герасим посебно се борио против неканонске појаве склапања четвртог брака и присилног венчавања отетих девојака, док су неки представници локалних власти чак тражили да поједине случајеве те врсте благослови.⁵⁰ Такви примери говоре да је његова строгост некада заиста имала основа, и да је он имао пуно разлога да се жали на део локалног свештенства. Изузимајући кратке периоде неспоразума и сукоба са кнезом Милошем и српским властима (1818, 1822-1823), митрополит Герасим Домнин све време је уживао њихову пуно подршку у решавању таквих проблема и увођењу реда у црквену структуру.

Ваљевске нахије у Ужичко-ваљевској митрополији, међутим, Милоје Тодоровић и прота Матија Ненадовић су 24. маја (5. јуна) исте године известили кнеза Милоша да су проверили све свештенике, и да се сви они заклињу да нису прикрили ни једну кућу од димнице! У том тренутку то је, ипак, било мало вероватно. Исти, *Град Ваљево и његово управно подручје 1815-1915*, Ваљево 1973, 129-130. Провера да ли свештеници прикривају куће приликом плаћања димнице очигледно је вршена у више нахија, а резултат до ког се дошло у Јагодинској нахији указао је да је у томе било пуно неправилности.

⁴⁶ Лазар Поповић из Годљева, свештеник цркве у Сечој Реци, годинама је одбијао да се замонаши пошто је остао удовац, иако му је митрополит обећао да ће бити поштеђен свих послова, и да ће моћи сам да одабере манастир. Павле Швабић, *наведено дело*, 76-77, 163-164.

⁴⁷ *Кнез Рака Тешић кнезу Милошу Обреновићу, 3. марта 1819*, Архив Србије, КК IX, Ваљевска нахија, 132. Кнез Тешић обавештава кнеза Милоша да је о овом случају обавестио и митрополита Герасима.

⁴⁸ *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија – књига прва (1816-1830)*, 193, стр. 164.

⁴⁹ У писму кнезу Милошу, митрополит Герасим истиче да је неколико пута покушавао да попа Арсенија уразуми лепим речима, али да је он увек кршио своја обећања. Павле Швабић, *наведено дело*, 68-70.

⁵⁰ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 152.

Наведене мере кнеза Милоша и српских власти створиле су основу за постепено настајање аутономне српске цркве, што је реализовано након формирања Кнежевине Србије. Зато не треба искључити и могућност да је, можда, међу подносиоцима жалби на митрополите Герасима и Агатангела било и лица у високом архимандритском звању која су претендовала на архијерејске положаје. Поред већ поменутог примера архимандрита Самуила Јаковљевића, који је у Патријаршији износио жалбе на понашање митрополита Герасима, треба истаћи и да је рачански архимандрит Мелентије Стефановић већ вршио дужност администратора у тој епархији током 1812, а слично је у више наврата поступао и архимандрит манастира Никоље Хаџи Атанасије Радовановић када би, од одласка једног архијереја до доласка другог на њено чело наступао привремени провизоријум. А до доласка митрополита Агатангела 1816, Београдском митрополијом је као администратор управљао архимандрит Мелентије Павловић.⁵¹

У сукобу митрополита Герасима и Агатангела са српским властима 1822-1823, треба указати на још неке важне чињенице. Митрополит Герасим пружао је отпор не само увођењу годишњих плата за архијереје, већ и одлуци свештеничке скупштине да се, по угледу на српску Карловачку митрополију у Хабзбуршкој монархији, уведе Конзисторија (Духовни суд), који би решавао спорове из духовне, брачне и административно-црквене надлежности. Конзисторија је установљена маја 1823, и у њој су, по првобитној замисли, требало да буду угледна духовна и световна лица. То је, свакако, подразумевало и учешће надлежних митрополита. Митрополити, међутим, у томе нису хтели да учествују, па су у саставу Конзисторије били архимандрит манастира Враћевшница Мелентије Павловић и ваљевски оборкнез Рака Тешић. Како српском свештенству, претежно скромног образовања, канонско право није увек било добро познато, испоставило се да кнез Милош Обреновић није имао превише избора кога у тај суд уопште да именује. Сем тога, грађанско лице у том суду свакако није било компетентно за пресуђивање црквених спорова. Конзисторија никада није заживела како је замишљено, и 1825. се угасила.⁵²

⁵¹ Исто, 234.

⁵² Мита Петровић сматрао је да је овај суд основан како би се контролисао рад архијереја. Мита Петровић, *наведено дело*, 626-627. Михаило Гавриловић делио је то мишљење, с тим што је тврдио да се са гашењем Конзисторије прећутно сагласио и кнез Милош, пошто се на неки начин претворила у своју супротност, јер су се поједини свештеници у спору са грађанским властима позивали на то да је за њих надлежна једино Конзисторија. Михаило Гавриловић, *наведено дело*, 673, 677.. Епископ Никанор Ружичић тврди да је Конзисторија радила две године и да је имала 665 различитих предмета. Ружичић је, такође,

Митрополит Герасим Домнин је у преписци са кнезом Милошем своје противљење увођењу плата и Конзисторије објашњавао и могућношћу да се његова сагласност на те мере у Патријаршији у Цариграду протумачи као отказивање послушности и отпадништво, због чега би и сам доспео у велике проблеме. То указује на сву сложеност његове позиције, јер се нашао између потребе да поштује ауторитет Патријаршије на једној, и притиска да поштује једну, у суштини фискалну одлуку српских власти према којима су, због Грчког устанка, османске власти биле све више попустљиве.⁵³ Овај митрополит се, међутим, уопште није колебао, остајући све време потпуно лојалан ставовима Патријаршије.

У време отворених сукоба са српским властима, ни ужичковаљевског митрополита Герасима Домнина, ни београдског митрополита Агатангела, нико од српског свештенства није отворено подржао. Напротив, све мере српских власти добиле су подршку свештенства. И то питање веома је занимљиво, јер нити су се сви свештеници жалили на њих, нити је било реално да су архијереји били у сукобу са целокупним мирским и монашким свештенством. Зашто су духовна лица подржавала мере световних власти уперене против митрополита, њихових црквених старешина? У време неспоразума духовне и световне власти, локално свештенство које је стало на његову страну кнез Милош Обреновић могао је ефикасно да заштити од мера које би против њих предузели архијереји, док архијереји нису имали никаквих инструмената заштите лојалних свештеника од кнеза Милоша. У ситуацији када је трајао Грчки устанак, османске власти се тим питањима нису бавиле, а њихов положај у Београдском пашалуку постепено је бивао све слабији, и све више ограничен на урбане центре. А примери свештеника које је кнез Милош у то време по свом нахођењу премештао, одузимао парохије и кажњавао, без икаквих консултација са надлежним митрополитима, указивали су осталима да, уколико митрополите јавно подрже, могу бити изложени проблемима од стране српских власти, а да им они у томе не могу помоћи. То је још један посредан доказ да су неке жалбе свештеника писане по

изричит у томе да је успостављена потпуно неканонски, и да је због тога морала бити угашена. Никанор Ружичић, *Критика закона о црквеним властима источно-православне цркве у Краљевини Србији*, Весник српске цркве за 1891, Београд 1891, 159-168. Ђоко Слијепчевић само је констатовао да је у саставу Конзисторије требало да буде и митрополит, али се тим питањем није бавио. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, 308.

⁵³ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 153.

сугестијама световних власти, и да су они у томе можда невољно учествовали.

Питање архијерејских плата и њиховог права да сами прикупљају приходе у епархијама у Београдском пашалуку, било је тесно повезано и са покушајем кнеза Милоша да Ужичко-ваљевску и Београдску митрополију ослободи старог дуга према Патријаршији, који је износио између 136.000 и 144.000 акчи.⁵⁴ На основу тог дуга, од сваке православне куће годишње је узимано по 6 пара, али то је било довољно само за редовну отплату камате. Патријаршији је предлагано да се митрополитима врати право да сами прикупљају димницу уколико она прихвати отплату целокупног дуга. О томе колико је тај дуг био велики финансијски терет, говори и чињеница да је било предвиђено да због његове отплате не буде прикупљана димница за 1824. годину. Патријаршија се јуна 1823. првобитно сагласила са том идејом, и чак примила 20.000 гроша као аванс, али је убрзо одустала од тога. Тек после годину дана, 1824, уз посредовање Порте, износ дуга је утврђен и исплаћен, а већ следеће 1825. године београдском и ужичко-ваљевском митрополиту враћено је право да сами прикупљају димницу. Ипак, уз сва ограничења која су наметнута одредбама српских власти, износ димнице није прелазео висину плата које су им 1823. биле одређене.⁵⁵

После решавања спорова око прикупљања димнице и укидања неканонски установљене конзисторије, између митрополита Герасима Домнина и српских власти више није било никаквих озбиљних неспоразума. Сва питања из његове надлежности су му препуштена, али је он показивао предусретљивост за препоруке кнеза Милоша о томе кога кандидата треба рукоположити, а ком свештенику доделити неку парохију. Жалбе свештенства које су на њега раније стизале у великом броју потпуно су престале, а у извештајима локалних народних старешина (кнезова, кметова, коцабаша...) само је указивано на његово присуство у епархији када је прикупљао димницу или освештавао на веће празнике обновљене или новосаграђене цркве и манастире. Поред тога, Герасим је

⁵⁴ Исто, 148; Михаило Гавриловић навео је више различитих износа дуга, од 136.000 до више од 144.000 гроша Михаило Гавриловић, *наведено дело*, 674. Ђоко Слијепчевић сматрао је да се ради о дугу у износу од 137.433. гроша. Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, 307. Међутим, Мита Петровић објавио је извод из Тефтера трошкова српски депутата, из којег се види да је укупан дуг био 144.473,17 гроша. Од тога је на београдску митрополију отпадало 84.917, 87, а на Ужичко-ваљевску 59.555,20 гроша. Мита Петровић, *наведено дело*, 197-198.

⁵⁵ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 148.

увео ред у епархији, спречио самовољно лутање монаха ради прикупљања милостиње, узурпирање парохија и друге недотвољене радње, у чему је имао снажну подршку српских власти. Након смрти новог београдског митрополита Кирила 1827⁵⁶, вероватно је кратко време управљао и пословима Београдске митрополије до доласка новоизабраног митрополита Антима, раније епископа Ловеча у Бугарској. У својој епархији је 1828. успешно спровео и акцију прикупљања милостиње за Јерусалимску цркву.⁵⁷

У време после 1823. митрополит Герасим је, потпуно схвативши реалност, са кнезом Милошем изградио је добре односе, обраћајући му се са предлозима за побољшање стања у цркви и отварање школа, а по потреби тражећи савете и помоћ. Према кнежевој породици такође се односио са великим поштовањем, редовно честитајући рођење деце, породичну славу или његове дипломатске успехе. С друге стране, кнез Милош помагао му је својим ауторитетом да неке одлуке спроведе, а омогућавао му је и да преко српских татара шаље пошту у Цариград, чиме му је и комуникација са Патријаршијом била знатно олакшана. О свим важнијим збивањима, кнез је обавештавао оба митрополита.⁵⁸

За време управе митрополита Герасима Домнина, дошло је до велике обнове црквеног живота у Ужичко-ваљевској митрополији. То се посебно види по обнови старих цркава и манастира, попаљених и опљачканих од Турака у време устанака, али и по већем броју новосаграђених храмова. Док је пред Први српски устанак 1804. у тој митрополији било 57 цркава и 27 манастира (укупно 84 активна православна храма), пред слом устанка 1813. тај број износио је 89, а пред крај Герасимове управе, 1830, било је најмање 120 храмова.⁵⁹ Тај обиман градитељски покрет још је значајнији ако се има у виду да су бројне цркве и манастири спаљени 1813, и многе је прво из темеља требало потпуно обновити. Овај градитељски замах резултат је промењених политичких и администра-

⁵⁶ Митрополит Кирил (1826-1827), пореклом Бугарин из Криве Паланке, наследио је митрополита Агаангела, који је 1825. постао халкедонски митрополит. По смрти је иза себе оставио и приватне дугове који су били последица његове болести и веома скупог лечења код земунских лекара. По његовој смрти, Београдску митрополију преузео је митрополит Антим (1827-1831). Димитрије Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник српске цркве за 1910, Београд 1910, 553, 555-556.

⁵⁷ Извештаји кнезова из Ужичке нахије сведоче да се акција прикупљања те помоћи несметано одвијала, и да је била подржана и од њих самих. *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија – књига прва (1816-1830)*, 300, стр. 242-243; 301, стр. 243.

⁵⁸ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 213-214.

⁵⁹ Исто, 278, 424.

тивних околности у Београдском пашалуку, али и постепеног нарастања економске моћи српског становништва, посебно танког горњег слоја, изниклог из редова устаничких првака и оборкнезова.⁶⁰ Митрополит Герасим дао је томе свој допринос, подстичући вернике да обнављају и граде храмове, одобравајући сакупљање прилога за изградњу појединих цркава, и дајући друге предлоге како би се ти послови што успешније привели крају.

Хатишерифом из 1830, којим је основана кнежевина Србија, било је предвиђено и стварање аутономне српске цркве, као важно питање унутрашње самосталности, које је требало уредити посебним споразумом Кнежевине са Патријаршијом (Конкордат). До окончања преговора са Патријаршијом, требало је да опстане стара црквено-административна структура. У свечаностима поводом читања Хатишерифа и проглашавања кнеза Милоша за наследног владара аутономне Србије 1830, активно је учествовао београдски митрополит Антим, миропомазавши га за новог владара Србије по обреду који је био примењиван и у случајевима вазалних кнежева Влашке и Молдавије.⁶¹

У то време, ужичко-ваљевског митрополита Герасима Домнина није било у Србији, јер би свакако присуствовао и читању хатишерифа, а као митрополит и миропомазану кнеза Милоша. Његово одсуство, међутим, није било последица лоших односа које је имао са српским властима, већ проблем чисто црквене природе. Наиме, 28. октобра (10. новембра) 1830, патријарх Константин затражио је писмом од митрополита Герасима да, због неодложних црквених послова, сместа дође у Цариград, док је свештенству његове епархије упућено *Саветодавно писмо*, за које је требао да се побрине да се прочита у свим нахијама. Из истог писма види се да му је патријарх већ раније наредио да дође, али да Герасим то није извршио, правдајући се да за одлазак није добио дозволу кнеза Милоша, па је из Патријаршије упућена и молба кнезу да га пусти.⁶² Патријаршијску молбу је кнез Милош очигледно прихватио, па је и Герасим Домнин отпутовао у Цариград.

⁶⁰ Бујурулдије османских власти којим се одобрава обнова цркава и манастира и даље су тражене након Другог српског устанка 1815, али после само неколико година кнез Милош и српске власти нису се обазирали на то, а кнез је постао једина инстанца која такве градитељске подухвате одобрава. После 1820, кнез Милош није затражио ни једну дозволу османских власти за такве радове, а цркве се граде и у варошима где су муслимани били у апсолутној већини, попут Ужица. *Исто*, 403.

⁶¹ Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић III*, Београд 1912, 585-588; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, 314-315. Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 158-159.

⁶² Димитрије Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник СЦ за 1910, 854-855.

Убрзо затим, кнез Милош је позвао оба грчка митрополита, београдског Антима и ужичко-ваљевског Герасима Домнина, да остану у Кнежевини Србији. За кнеза је у црквеним пословима било посебно драгоцено Герасимово искуство у петнаестогодишњем управљању једном великом епархијом, па би митрополит свакако био од помоћи у уређењу нове црквене структуре. Међутим, као и београдски митрополит Антим, и митрополит Герасим се захвалио на тој понуди, јер је од Васељенске патријаршије већ био предвиђен за другу дужност.⁶³

Герасим Домнин, трапезунтски Грк, био је последњи ужичко-ваљевски митрополит. Убрзо по његовом одласку, септембра 1831. склопљен је конкордат Кнежевине и Патријаршије о оснивању аутономне Српске митрополије, а стара Ужичко-ваљевска митрополија подељена је на две мање епархије, Шабачку и Ужичку. По одласку из Србије Герасим Домнин је прво постао мирликијски митрополит, а потом и члан Синода Васељенске патријаршије. Умро је у Цариграду на Васкрс 1836. године. По вестима које су дошле до неких његових савременика у Србији, отровао га је његов кувар.⁶⁴

Закључак

Герасим Домнин био је на челу Ужичко-ваљевске митрополије од краја 1816, до њеног укидања 1831. Свестан другачијих околности које је у њој затекао, а које су се све више разликовале од прилика у остатку европског дела Османског царства, показао је изузетно дипломатско умеће и способност да опстане на њеном челу, налазећи компромис са српским националним властима, а истовремено остајући потпуно лојалан Васељенској патријаршији.

За то време много је учинио на обнови црквеног живота у Ужичко-ваљевској митрополији, али су његове мере уређења канонског поретка међу свештенством навикнутим на провизоријум у временима устанака, у појединим тренуцима наилазиле и на велики отпор. Добро образован, он

⁶³ Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, 214.

⁶⁴ Јоаникије еп. Нешковић, *наведено дело*, 329. као савременик, Јоаникије Нешковић свакако је био добро обавештен о животу митрополита Герасима Домнина и његовом кретању по одласку из Србије. То га, у суштини, чини поузданијим од неких других аутора, који су о њему касније писали. Међутим, вест да је митрополита Герасима отровао његов кувар није потврђена из других извора српске провенијенције.

је увиђао значај школовања свештенства, и предлагао је отварање једне богословске школе, а подржавао је оснивање основних школа и просветну делатност свештенства. У исто време, оштро се противио незаконитом увођењу институција попут Конзисторије (Духовног суда). Док је био на челу митрополије, у њој су обновљени бројни храмови страдали у време устанака, а по први пут од Београдског мира 1739. грађене су и нове цркве од чврстог материјала, које су најбољи доказ битно промењених околности у Београдском пашалуку.

Са кнезом Милошем је, изузев периода 1817/1818. и 1822/1823. године, одржавао добре односе, сарађујући на питањима од значаја за поправљање стања православне црквене структуре и теолошке спремности свештенства у митрополији. Временом, њихов однос прерастао је у лично пријатељство, а кнез му је препуштао да највећи део послова који се тичу цркве и свештенства обавља самостално, и по потреби му је у томе својим ауторитетом помагао. По стварању Кнежевине, Герасим Домнин није прихватио кнежев предлог да остане у Србији, јер је од Патријаршије позван да се врати у Цариград. Као митрополит, он је имао несумњиве заслуге за уређење црквених прилика у својој епархији. У његовој управи препознатљиве су сложене карактеристике прилика тог времена, али и специфичне околности у којима су деловали архијереји Васељенске патријаршије на простору на коме је настала модерна српска држава.

Nedeljko RADOSAVLJEVIĆ

**GERASIM DOMNIN,
THE METROPOLITAN OF UŽICE-VALJEVO (1816-1831)**

Summary

The Metropolitan Gerasim Domnin, by origin a Greek from Trapesunt, came to the head of the Užice-Valjevo Archdiocese in 1816, following the murder of Melentije Nikšić. Although he had several clashes with Prince Miloš over the amount and the ways of collecting the church revenue, Gerasim had good relations with him. Complaints of priests against him were not always founded, and they were motivated by secular reasons. At the time of the Greek uprising in 1821, as well as while it lasted, the Metropolitan sent epistles, calling the believers to peace. He was well educated, and besides Greek, also spoke Turkish and Serbian. Understanding the importance of education, Gerasim Domnin suggested the establishment of a theological school, and supported opening of the schools throughout his archdiocese. He was dedicated to bringing order into the priesthood, punished transgressors, and prevented abuses in getting parishes, forced marriages, and non-canonical fourth marriages. When the Principedom of Serbia was formed in 1830, Gerasim Domnin was not in his eparchy, and already in 1831, he became the Metropolitan of Mirlichia and member of the Ecumenical Patriarchy. Gerasim Domnin was the last Metropolitan of Valjevo-Užice, as the archdiocese was after his departure divided into two smaller eparchies, Užice and Šabac. He died in Istanbul in 1836, under unclear circumstances. His mandate was characterized by a great rebuilding of the church life, which is partly a result of the changed situation after the Second Serbian Uprising, but partly a result of his actions.